

บทบาทวิทยาลัยพระธรรมทูต มจร กับการผลิตพระธรรมทูตสายต่างประเทศ*
The Role of Dhammaduta College of MCU
in Producing Overseas Dhammaduta Bhikkhus

พระครูสุตฺรรัตนบัณฑิต**

Phrakhru Sutaratanabudtit

พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน***

Phramaha Surasak Paccantaseno

พระมหาวิเชียร สุธีโร****

Phramaha Wichian Sutheero

วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Dhammaduta College of Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: prayoon.kham@mcu.ac.th

Received: December 04, 2024

Revised: December 18, 2024

Accepted: December 20, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทบาทของวิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการผลิตพระธรรมทูตสายต่างประเทศ โดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษา พบว่า วิทยาลัยพระธรรมทูต ได้ดำเนินการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศมาแล้ว ๓๐ รุ่น มีผู้ผ่านการอบรมจำนวน ๒,๕๙๘ รูป และได้พัฒนาหลักสูตรการศึกษา ๔ หลักสูตร ได้แก่ (๑) หลักสูตรวุฒิบัตร พระธรรมทูต (๒) หลักสูตรประกาศนียบัตรพระธรรมทูต (๓) หลักสูตรประกาศนียบัตรวิปัสสนากรรมฐาน (หลักสูตรนานาชาติ) และ (๔) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระธรรมทูต นอกจากนี้ ยังได้เสนอแนวทางการพัฒนาในอนาคต ๕ ด้าน คือ (๑) การปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัยและสอดคล้องกับบริบทโลก (๒) การเสริมสร้างทักษะการบริหารจัดการและภาวะผู้นำ (๓) การส่งเสริมการวิจัยและการสร้างองค์ความรู้ (๔) การพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผล และ (๕) การสร้างความ

* บทความนี้ ได้พัฒนามาจากบทความวิชาการ ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือสารนิพนธ์ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๗ งานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๗ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่างวันที่ ๗-๘ ธันวาคม ๒๕๖๗

** พระครูสุตฺรรัตนบัณฑิต, ดร. Phrakhru Sutaratanabudtit, Dr.

*** พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ.ดร. Phramaha Surasak Paccantaseno, Asst.Prof.Dr.

**** พระมหาวิเชียร สุธีโร, ดร. Phramaha Wichian Sutheero, Dr.

วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Dhammaduta College of Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ การดำเนินงานของวิทยาลัยพระธรรมทูตนี้มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ และการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรมในระดับนานาชาติ

คำสำคัญ: วิทยาลัยพระธรรมทูต; การผลิต; พระธรรมทูตสายต่างประเทศ; การเผยแผ่พระพุทธศาสนา; มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

This academic article aims to present the role of Dhammaduta College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University (MCU), in producing Overseas Dhammaduta Bhikkhus. Through the study of relevant documents and research, the findings reveal that the College has conducted training for 30 cohorts of Overseas Dhammaduta Bhikkhus, with 2,598 graduates. The College has developed four educational curricula: (1) Certificate Program in Dhammaduta Studies, (2) Diploma Program in Dhammaduta Studies, (3) International Diploma Program in Vipassana Meditation, and (4) Master of Arts Program in Dhammaduta Studies. Furthermore, the study proposes five areas for future development (1) modernizing curricula to align with global contexts, (2) strengthening management skills and leadership, (3) promoting research and knowledge creation, (4) developing monitoring and evaluation systems, and (5) building cooperation with various sectors. The College's operations play a crucial role in supporting Buddhist propagation abroad and promoting international cross-cultural understanding.

Keywords: Dhammaduta College; Production; Overseas Dhammaduta Bhikkhus; Buddhist Propagation; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเรียนรู้และพัฒนาปัญญา มีเป้าหมายสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนากาย วาจา และใจ เพื่อสร้างประโยชน์สุขและสันติภาพแก่มวลมนุษยชาติ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นพันธกิจสำคัญประการหนึ่งของคณะสงฆ์ไทย สืบเนื่องจากพุทธประสงค์ในการส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาล นับตั้งแต่การส่งพระอรหันตสาวก ๖๐ รูปแรกไปประกาศพระศาสนา และสืบทอดเจตนารมณ์นี้ผ่านพระธรรมทูต ๔ สาย ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช จวบจนถึงประวัติศาสตร์การส่งพระสงฆ์ไทยไปศึกษาและฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในศรีลังกาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและอยุธยา

ในบริบทสังคมปัจจุบัน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ อนุมัติให้กรมการศาสนาดำเนินโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูต^๑ การดำเนินงานได้พัฒนาเป็นลำดับ จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ มหาเถรสมาคมได้มอบหมายให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้รับผิดชอบการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศในส่วนคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศ และในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดตั้งวิทยาลัยพระธรรมทูตขึ้น เพื่อเป็นหน่วยงานหลักในการผลิตและพัฒนาพระธรรมทูต เป็นส่วนงานจัดการศึกษา มีภารกิจครอบคลุมทั้งการจัดการเรียนการสอน การฝึกอบรม การวิจัย และการพัฒนารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยวิทยาลัยพระธรรมทูต และกองวิเทศสัมพันธ์ ได้ผลิตพระธรรมทูตสายต่างประเทศผ่านมาแล้ว ๓๐ รุ่น มีจำนวนผู้ผ่านการอบรมรวมทั้งสิ้น ๒,๕๙๘ รูป^๒ และได้ออกไปปฏิบัติศาสนกิจในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก

บทความนี้ มุ่งศึกษาบทบาทของวิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการผลิตพระธรรมทูตสายต่างประเทศ โดยวิเคราะห์ถึงพัฒนาการของการฝึกอบรมพระธรรมทูต การพัฒนาหลักสูตร และแนวทางการพัฒนาศักยภาพพระธรรมทูตในอนาคต เพื่อสะท้อนให้เห็นความสำคัญของสถาบันการศึกษาสงฆ์ในการสนับสนุนพันธกิจการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ อันจะนำไปสู่การส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรมและการสร้างสันติภาพในสังคมโลก

การพัฒนาพระธรรมทูตสายต่างประเทศกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เป็นพันธกิจสำคัญของคณะสงฆ์ไทยที่ต้องดำเนินการอย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในโลกยุคปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว การพัฒนาพระธรรมทูตสายต่างประเทศ จึงต้องมีกระบวนการที่รอบด้านทั้งในแง่ของระเบียบปฏิบัติ การฝึกอบรม และการบริหารจัดการ เพื่อให้การปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศเป็นไปอย่างเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ คณะสงฆ์ไทยโดยการนำของมหาเถรสมาคม จึงได้วางระบบและกลไกต่าง ๆ เพื่อรองรับภารกิจนี้ ทั้งในด้านกฎระเบียบ การพัฒนาบุคลากร และการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

^๑ มติคณะรัฐมนตรี วันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๐๗ เรื่อง การอนุมัติให้กรมการศาสนาดำเนินโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูต.

^๒ วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “ฐานข้อมูลผู้สำเร็จหลักสูตรวุฒิปัตรีโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://odc.mcu.ac.th/?page_id=43315 [๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๗].

กรอบกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง

การกำกับดูแลการเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศของพระภิกษุสามเณรมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มต้นจากการที่มหาเถรสมาคมได้ประกาศใช้ “ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเดินทางไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร พ.ศ. ๒๕๐๗”^๓ ซึ่งถือเป็นระเบียบฉบับแรกที่วางรากฐานสำคัญในการควบคุมและกำกับดูแลการเดินทางของพระภิกษุสามเณรไทยสู่ต่างแดน ต่อมาเมื่อสภาพสังคมและการคมนาคมระหว่างประเทศมีความก้าวหน้ามากขึ้น มหาเถรสมาคมจึงได้อาศัยอำนาจตามมาตรา ๑๕ ตีรี้ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^๔ ประกาศใช้ “ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเดินทางไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร พ.ศ. ๒๕๓๗”^๕ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ระเบียบฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๗) ได้กำหนดหลักเกณฑ์ที่มีความครอบคลุมและชัดเจนมากขึ้นในหลายประการ ได้แก่ (๑) การจำแนกประเภทการเดินทางที่ชัดเจน ทั้งการไปศึกษา ปฏิบัติศาสนกิจ และกิจธุระส่วนตัว (๒) การกำหนดคุณสมบัติของผู้เดินทางที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์แต่ละประเภท (๓) การวางระบบการขออนุญาตที่รัดกุม (๔) การกำหนดเงื่อนไขการพำนักในต่างประเทศ และ (๕) การจัดระบบการควบคุมดูแลที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังได้จัดตั้งศูนย์ควบคุมการไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร (ศ.ต.ภ) ขึ้นเป็นหน่วยงานกลางในการประสานงานและกำกับดูแลการเดินทาง พัฒนาการของระเบียบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความพยายามของคณะสงฆ์ไทยในการปรับปรุงกลไกการกำกับดูแลให้มีความทันสมัยและมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในการรักษาพระธรรมวินัย ส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และรักษาภาพลักษณ์ที่ดีงามของคณะสงฆ์ไทยในสายตาชาวโลก

การพัฒนาระบบการฝึกอบรมพระธรรมทูต

การพัฒนาระบบการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศของคณะสงฆ์ไทยมีจุดเริ่มต้นที่สำคัญในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เมื่อคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติให้กรมการศาสนาดำเนินโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูต^๖ ตามข้อเสนอของคณะสงฆ์และกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ การดำเนินงานในระยะแรกได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๐ โดยความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์

^๓ ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเดินทางไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร พ.ศ. ๒๕๐๗, *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม ๘๑ ตอนที่ ๗๘ (๑๘ สิงหาคม ๒๕๐๗): ๕๒-๕๖.

^๔ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๑๖ (๔ มีนาคม ๒๕๓๕): ๕-๑๒.

^๕ ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเดินทางไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร พ.ศ. ๒๕๓๗, *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม ๑๑๑ ตอนที่ ๕๔ ง (๗ กรกฎาคม ๒๕๓๗): ๓๒-๓๘.

^๖ มติคณะรัฐมนตรี, “การอนุมัติให้กรมการศาสนาดำเนินโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูต.”

มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย” ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่มีการจัดการฝึกอบรมพระธรรมทูตอย่างเป็นระบบ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ มหาเถรสมาคมได้ออกเป็นระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดวิธีปฏิบัติในการไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร พ.ศ. ๒๕๐๗ โดยเหตุผลหลักในการออกระเบียบนี้คือ เพื่อควบคุมการเดินทางไปต่างประเทศของพระภิกษุสามเณรให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหายแก่พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ เนื่องจากในช่วงก่อนหน้านั้น มีพระภิกษุสามเณรบางรูป เดินทางไปต่างประเทศโดยอาจไม่มีการควบคุมที่ดีพอจนเกิดปัญหาและความเสียหายต่อพระพุทธศาสนา ระบียบนี้จึงกำหนดให้พระภิกษุสามเณรที่จะเดินทางไปต่างประเทศต้องได้รับอนุญาตจากมหาเถรสมาคมก่อน และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด โดยคำนึงถึงลักษณะพิเศษของการปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศที่มีความซับซ้อนมากกว่าการเดินทางในกรณีอื่น ๆ ซึ่งต้องพิจารณาในหลายมิติ ได้แก่

๑. ด้านระยะเวลาการพำนัก เนื่องจากเป็นการปฏิบัติศาสนกิจระยะยาว จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

๒. ด้านการตรวจลงตราพำนัก (วีซ่า) ต้องดำเนินการให้ถูกต้องตามกฎหมายและระเบียบของแต่ละประเทศ

๓. ด้านภารกิจที่ต้องปฏิบัติ ครอบคลุมทั้งงานเผยแผ่ การปกครอง และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

๔. ด้านคุณสมบัติเฉพาะของผู้เดินทาง ต้องมีความรู้ความสามารถทั้งด้านภาษา วัฒนธรรม และการปฏิบัติศาสนกิจ

แม้ว่าการดำเนินงานในระยะแรกจะต้องหยุดชะงักลงด้วยเหตุปัจจัยบางประการ แต่ด้วยความต้องการพระธรรมทูตในต่างประเทศที่เพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีการจัดตั้งวัดไทยอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ และขยายตัวอย่างรวดเร็วในเมืองใหญ่ ๆ มหาเถรสมาคมจึงได้ริเริ่มโครงการนี้ขึ้นใหม่โดยความร่วมมือกับกรมการศาสนา เป็นเหตุให้การพัฒนากระบวนการฝึกอบรมในระยะต่อมาได้มีการปรับปรุงทั้งในด้านหลักสูตร วิธีการ และเนื้อหาการอบรม เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการที่หลากหลายของพุทธศาสนิกชนในต่างประเทศ และการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก โดยมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพพระธรรมทูตให้มีความพร้อมในการปฏิบัติศาสนกิจในบริบทของสังคมที่มีความหลากหลาย

^๑ พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณโณ), “การพัฒนางานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศ”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐): ๒๕-๓๘.

^๒ พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, “การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาพระธรรมทูตไทยสายต่างประเทศในทศวรรษหน้า (พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๖๐)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

ทางวัฒนธรรม ตลอดจนสามารถใช้เทคโนโลยีและวิธีการสมัยใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๙

การจัดระบบการบริหารจัดการ

การจัดระบบการบริหารจัดการงานพระธรรมทูตสายต่างประเทศได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบมากขึ้นภายใต้การกำกับดูแลของมหาเถรสมาคม^{๑๐} โดยในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ มหาเถรสมาคมได้มีมติแต่งตั้งผู้รับผิดชอบการฝึกอบรม แยกตามนิกาย ทั้งนี้ เพื่อให้การบริหารจัดการมีความคล่องตัวและสอดคล้องกับบริบทของแต่ละนิกาย^{๑๑} โดยมอบหมายให้สมเด็จพระพุทธจาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) เป็นกรรมการอำนวยการฝึกอบรมพระสงฆ์มหานิกาย และสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนตจาโร) เป็นกรรมการอำนวยการฝึกอบรมพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย

การบริหารจัดการได้รับการพัฒนาเป็นระบบมากขึ้น เมื่อพระมหาเถระทั้งสองรูปได้มอบหมายให้สถาบันการศึกษาสงฆ์ระดับอุดมศึกษาเป็นหน่วยงานดำเนินการ^{๑๒} โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรับผิดชอบการฝึกอบรมพระธรรมทูตฝ่ายมหานิกาย ในส่วนของฝ่ายธรรมยุติกนิกายเป็นการดำเนินการโดยคณะสงฆ์เอง แต่ภายใต้การสนองงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยการสนับสนุนงบประมาณจากกรมการศาสนา แห่งละประมาณสองแสนบาทในการดำเนินโครงการ^{๑๓} อย่างไรก็ตาม ระบบการบริหารจัดการได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะเพื่อกำกับดูแลงานพระธรรมทูต^{๑๔} ดังนี้

๑. สำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศ (สกพต.) สำหรับคณะสงฆ์มหานิกาย
๒. สำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ (ธรรมทูต) สำหรับคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย

^๙ พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์”, เอกสารประกอบ การสัมมนาพระธรรมทูตสายต่างประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๐} มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๙/๒๕๓๘ ลงวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๘.

^{๑๑} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณเฑาะ), “การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการงานพระธรรมทูตในต่างประเทศ”, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (๒๕๕๑): ๔๕-๖๒.

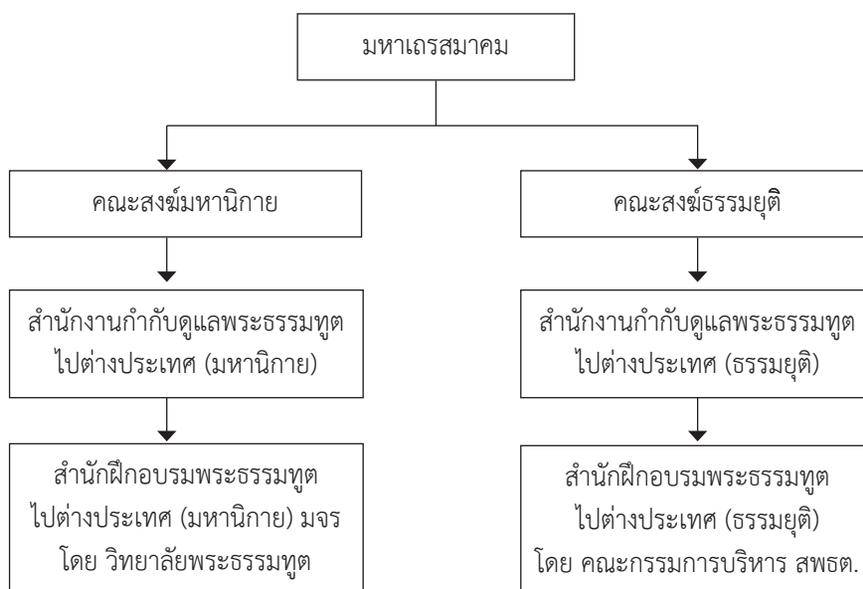
^{๑๒} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, รายงานการประชุมคณะกรรมการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ครั้งที่ ๑/๒๕๓๘, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๘.

^{๑๓} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, สรุปผลการดำเนินงานโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ประจำปี ๒๕๓๘, (เอกสารอัดสำเนา).

^{๑๔} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, การดำเนินงานของสำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศ, รายงานการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๓๒/๒๕๕๑, (๒๕๕๑).

การฝึกอบรมได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ จนถึงปัจจุบัน มีการพัฒนาทั้งด้านหลักสูตร วิธีการ และการบริหารจัดการ^{๑๕} เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงและความต้องการพระธรรมทูตในต่างประเทศที่เพิ่มมากขึ้น

แผนภาพที่ ๑ แสดงโครงสร้างการบริหารงานของสำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศ

จากโครงสร้างการบริหารของสำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศ ในส่วนของมหานิกายได้กำหนดให้มีสำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศ เป็นผู้กำกับดูแลการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ และมอบหมายให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยวิทยาลัยพระธรรมทูต ทำหน้าที่ให้การฝึกอบรม ในส่วนของคณะสงฆ์ธรรมยุติ กำหนดให้มีสำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศ เป็นผู้กำกับดูแลสำนักการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ (ธรรมยุติ) มีการอบรมในรูปของคณะกรรมการบริหารสำนักการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ (สปต.) มีประธานกรรมการบริหาร คณะกรรมการที่ปรึกษา สปต. สำนักงานเลขานุการ สปต. เป็นกลไกในการประสานและปฏิบัติการสนองงานคณะกรรมการบริหาร สปต. โดยสำนักงานเลขานุการ สปต. ดังกล่าวมี ๒ ส่วนงาน คือฝ่ายอำนวยการ และฝ่ายบริหาร มีเจ้าหน้าที่ สปต. เป็นกลไกในการประสานดำเนินงาน ทั้งนี้ คณะสงฆ์ทั้งมหานิกายและธรรมยุติ ได้มีอบรมมาแล้วทั้งสิ้น จำนวน ๓๐ รุ่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ มีพระธรรมทูตผู้ผ่านการฝึกอบรมแล้ว ๓๐ รุ่น มีผู้ผ่านการอบรมรวมทั้งสิ้น ๒,๕๙๘ รูป ซึ่งได้ออกไปปฏิบัติศาสนกิจในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก อย่างไรก็ตามเพื่อให้เห็นถึงพัฒนาหลักสูตรและการพัฒนาศักยภาพพระธรรมทูต ในส่วนของคณะสงฆ์มหานิกายซึ่งจะได้นำเสนอเป็นลำดับไป

^{๑๕} พระราชวรณีย์ (ประยูร ธมมจิตโต), รายงานการประเมินผลการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

การพัฒนาหลักสูตรและพัฒนาศักยภาพพระธรรมทูต

การฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘^๖ โดยในระยะเริ่มต้นมีวัตถุประสงค์สำคัญ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อฝึกอบรม พระธรรมทูตให้มีความรู้ความสามารถ จริยวัตรอันงดงาม และความมั่นใจในการ ปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศยิ่งขึ้น (๒) เพื่อเตรียมพระธรรมทูตผู้มีความรู้คุณสมบัติเหมาะสมสำหรับส่งไป ต่างประเทศ และ (๓) เพื่อสนองงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศของคณะสงฆ์ไทย^๗

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ มหาวิทยาลัยได้จัดตั้งวิทยาลัยพระธรรมทูตขึ้นเป็นส่วนงานจัดการศึกษา^๘ และได้พัฒนาหลักสูตรการศึกษาที่หลากหลายเพื่อตอบสนองนโยบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่นานา ประเทศ การส่งเสริมความร่วมมือ และการสร้างความสัมพันธ์ด้านศาสนาและสันติภาพระหว่างประเทศ^๙ โดยปัจจุบันมีการจัดการศึกษา ๔ หลักสูตรหลัก ได้แก่

๑. หลักสูตรวุฒิบัตรพระธรรมทูต (๓ เดือน)
๒. หลักสูตรประกาศนียบัตรพระธรรมทูต (๑ ปี)
๓. หลักสูตรประกาศนียบัตรวิปัสสนากรรมฐาน (หลักสูตรนานาชาติ) (๑ ปี)
๔. หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระธรรมทูต^{๑๐}

อย่างไรก็ตาม การผลิตพระธรรมทูต หมายถึง กระบวนการพัฒนาและเตรียมความพร้อม พระธรรมทูตผ่านระบบการศึกษาอบรมที่เป็นระบบ ครอบคลุมทั้งการจัดการเรียนการสอน การฝึกอบรม การพัฒนาหลักสูตร และการเสริมสร้างศักยภาพในด้านต่าง ๆ เพื่อให้พระธรรมทูตมีความรู้ความสามารถ จริยวัตรอันงดงาม และความพร้อมในการปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ การดำเนินการวิทยาลัยพระธรรมทูตได้กำหนดทิศทางการพัฒนาในอนาคตไว้ในแผนพัฒนาวิทยาลัย พระธรรมทูต ระยะ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐) ซึ่งมุ่งสู่วิสัยทัศน์ “ศูนย์กลางผลิตพระธรรมทูตเพื่อการ เผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ” โดยกำหนด ๕ ประเด็นยุทธศาสตร์ ๑๔ เป้าประสงค์ ๒๖ กลยุทธ์ และ ๓๔ ตัวชี้วัด^{๑๑} พร้อมทั้งมีแผนในการพัฒนาหลักสูตรเพิ่มเติม ได้แก่ หลักสูตร

^๖ มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๙/๒๕๓๘ ลงวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๘.

^๗ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, *คู่มือพระธรรมทูตสายต่างประเทศ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐).

^๘ ข้อกำหนดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง การจัดตั้งส่วนงาน (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๖.

^๙ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *รายงานการประเมินตนเอง วิทยาลัยพระธรรมทูต ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๕*, (๒๕๖๖).

^{๑๐} วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *คู่มือหลักสูตรการศึกษา*, (๒๕๖๗).

^{๑๑} วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *แผนพัฒนาวิทยาลัยพระธรรมทูต ระยะ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐)*, (๒๕๖๖).

พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระธรรมทูต หลักสูตร Master of Arts in Dhammaduta (English Program) และหลักสูตรระยะสั้นต่าง ๆ เช่น หลักสูตรอบรมธรรมทูตคฤหัสถ์ในต่างประเทศ^{๒๒}

แนวทางการพัฒนาหลักสูตรและพัฒนาศักยภาพพระธรรมทูตสายต่างประเทศในอนาคต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีประกาศการจัดตั้งวิทยาลัยพระธรรมทูตขึ้น และมีประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง ภารกิจ อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของส่วนงานในมหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๗ ประกาศ ณ วันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗ และ พ.ศ. ๒๕๖๒ ประกาศ ณ วันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒ โดยข้อ ๑๘ กำหนดให้วิทยาลัยพระธรรมทูตมีภารกิจเกี่ยวกับงานการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาพระธรรมทูต จัดการฝึกอบรมพระธรรมทูต วิจัยพัฒนารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ

แนวทางการพัฒนาหลักสูตรและพัฒนาศักยภาพพระธรรมทูตสายต่างประเทศในอนาคต เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากผลการดำเนินงานโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศและการวิเคราะห์ผลจากประสบการณ์ตรงของผู้เขียน คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของวิทยาลัยพระธรรมทูต กองวิเทศสัมพันธ์ และบุคลากรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมสำคัญในต่างประเทศหลายครั้ง โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๖๗ ดังต่อไปนี้

๑. การเข้าร่วมประชุมและเสวนาวิชาการระดับนานาชาติ

- ๑) ประชุมความร่วมมือทางพระพุทธศาสนา ณ ประเทศเมียนมาร์ (๒๕๕๘)
- ๒) ประชุมสัมมนาทางวิชาการระดับนานาชาติ เรื่อง การประชุมระดับนานาชาติเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเถรวาท ณ ประเทศอินโดนีเซีย (๒๕๕๙)
- ๓) ร่วมกิจกรรมและประชุมความร่วมมือทางพระพุทธศาสนา โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนและอบรมเยาวชน ประจำปี ๒๕๕๙ ณ ประเทศลาว
- ๔) ร่วมประชุมผู้นำสันติภาพโลกที่กรุงโซล จัดโดยองค์กรสหพันธ์สันติภาพสากล (Universal Peace Federation) องค์กรที่ปรึกษาพิเศษคณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (UN) ระหว่างวันที่ ๒๖-๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑ ในหัวข้อหลักของการประชุม “The International Leadership Conference” ประเทศเกาหลีใต้
- ๕) วันที่ ๒-๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ ร่วมนำเสนอบทความวิชาการธรรมนุญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ งานประชุมนานาชาติว่าด้วยการสาธารณสุขของประเทศในภูมิภาคแม่น้ำโขง เรื่อง “ความเสมอภาคด้านสุขภาพและการตอบสนองต่อภาวะวิกฤตด้านสุขภาพ ครั้งที่ ๑๐” (The 10th

^{๒๒} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รายงานการประชุมสภาวิชาการ ครั้งที่ ๒/๒๕๖๗, (๒๕๖๗).

International Conference on Public Health among GMS Countries: Health Equity and Response to Crisis (ICPH-GMS)) ณ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์คุณหมิง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

๖) ประชุมสมัชชาสามัญประจำปี สหภาพพระธรรมทูตไทยในทวีปยุโรป (ส.ธ.ย.) ครั้งที่ ๑๖/๒๕๖๖ วันที่ ๑-๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ ณ วัดพุทธวิหาร เมืองอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์

๗) ร่วมประชุมสหภาพพระธรรมทูตไทยในเอเชียตะวันออกเฉียง (UTEA) สมัชชาสามัญ ครั้งที่ ๑/๒๕๖๖ และเปิดวัดถาวรคยองจู เมืองคยองจู สาธารณรัฐเกาหลี” ระหว่างวันที่ ๕-๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

๘) การร่วมสาธยายพระไตรปิฎกและเสวนาวิชาการนานาชาติพระธรรมทูตไทยทั่วโลก ณ Suntec Singapore Convention & Exhibition Centre สิงคโปร์ ระหว่างวันที่ ๑๑-๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

๙) ร่วมเสวนาทางวิชาการ เรื่อง”การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ประชาชน /เด็ก /เยาวชนคนรุ่นใหม่” วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๖ ณ Suntec Singapore Convention & Exhibition Centre สิงคโปร์

๑๐) ประชุมสหภาพพระธรรมทูตไทยในเอเชียตะวันออกเฉียง สมัชชาสามัญ ครั้งที่ ๒/๒๕๖๗ ณ วัดพระธรรมกายไทเป ไต้หวัน ระหว่างวันที่ ๑๐-๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

๑๑) ประชุมสมัชชาสงฆ์ไทยในญี่ปุ่น สมัชชาสามัญครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ ระหว่างวันที่ ๑๒-๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ ณ อาคาร ๘๐ ปีหลวงพ่อดัมมชโย วัดพระเชตุพน นาริตะ จังหวัดชิบะ ประเทศญี่ปุ่น

๑๒) ประชุมสหภาพพระธรรมทูตไทยในทวีปยุโรป สมัชชาสามัญครั้งที่ ๑๗/๒๕๖๗ ระหว่างวันที่ ๑๖-๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ ณ วัดไทยนอร์เวย์ กรุงออสโล สหราชอาณาจักรนอร์เวย์

๒. การเป็นวิทยากรในโครงการอบรมต่าง ๆ

๑) เป็นวิทยากรให้การอบรมโครงการอุปสมบทสืบต่ออายุพุทธศาสนาในต่างแดน ระหว่างวันที่ ๑๒-๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ณ ศูนย์ปฏิบัติวิทยาลัยพระธรรมทูต วัดไทยนอร์เวย์ กรุงออสโล สหราชอาณาจักรนอร์เวย์

๒) เป็นวิทยากรให้การอบรมโครงการอุปสมบทสืบต่ออายุพุทธศาสนาในต่างแดน ระหว่างวันที่ ๑๓-๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ ณ ศูนย์ปฏิบัติวิทยาลัยพระธรรมทูต วัดไทยนอร์เวย์ กรุงออสโล สหราชอาณาจักรนอร์เวย์

๓) เป็นวิทยากรให้การอบรมโครงการธรรมทูตคฤหัสถ์ในต่างประเทศ รุ่นที่ ๑ ระหว่างวันที่ ๒๗-๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒ ณ ศูนย์ปฏิบัติวิทยาลัยพระธรรมทูต วัดไทยนอร์เวย์ กรุงออสโล สหราชอาณาจักรนอร์เวย์

๔) เป็นวิทยากรผู้ดำเนินการรายการเสวนาวิชาการ หัวข้อ เรื่อง “งานพระธรรมทูตในต่างประเทศ กับคนรุ่นใหม่” ในงานประชุมสหภาพพระธรรมทูตไทยในเอเชียตะวันออกเฉียง (UTEA) สมัยสามัญ ครั้งที่ ๑/๒๕๖๖ และเปิดวัดถาวรณาคยของจุ เมืองคยองจู สาธารณรัฐเกาหลี

๕) เป็นวิทยากรผู้ดำเนินการรายการเสวนาวิชาการ หัวข้อ เรื่อง “ประสบการณ์การเผยแผ่ ชาวท้องถิ่นของพระธรรมทูตในต่างแดน” วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ ณ วัดธรรมกายไทย กรุงเทพมหานคร ได้หัวข้อ

๖) ร่วมเป็นวิทยากรสัมมนาวิชาการศาสนสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำศาสนาในประเทศญี่ปุ่น ในวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ ณ อาคาร ๘๐ ปี หลวงพ่ออัมมชโย วัดพระเชตุพน นาวิศวะ จังหวัด ชีบะ ประเทศญี่ปุ่น ในงานประชุมสมัชชาสงฆ์ไทยในญี่ปุ่น สมัยสามัญครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ ระหว่างวันที่ ๑๒-๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๗

๗) เป็นวิทยากรให้การอบรมโครงการธรรมทูตคฤหัสถ์ในต่างประเทศ รุ่นที่ ๒ ระหว่าง วันที่ ๑๒-๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ ณ ศูนย์ปฏิบัติวิฑาลัยพระธรรมทูต วัดไทยนอร์เวย์ กรุงออสโล สหราชอาณาจักรนอร์เวย์

๘) เป็นวิทยากรให้การอบรมโครงการธรรมทูตคฤหัสถ์ในต่างประเทศ รุ่นที่ ๒ ระหว่าง วันที่ ๑๒-๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ ณ ศูนย์ปฏิบัติวิฑาลัยพระธรรมทูต วัดไทยนอร์เวย์ กรุงออสโล สหราชอาณาจักรนอร์เวย์

๙) เป็นวิทยากรให้การอบรมโครงการธรรมทูตคฤหัสถ์ในต่างประเทศ รุ่นที่ ๓ ระหว่าง วันที่ ๑๙-๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๗ ณ วัดพุทธวิหาร อัมสเตอร์ดัม ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์

๓. การศึกษาดูงานและการสร้างความร่วมมือทางวิชาการ

๑) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ศึกษาดูงานการบริหารจัดการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ณ Ching Chueh Buddhist Sangha University Taiwan

๒) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ศึกษาดูงานการบริหารจัดการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ณ ประเทศเกาหลี และศึกษาดูงานการบริหารจัดการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ณ ประเทศญี่ปุ่น

๓) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ศึกษาดูงานการบริหารจัดการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ณ ประเทศเกาหลี ศึกษาดูงานการบริหารจัดการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ณ ประเทศญี่ปุ่น ร่วมประชุมวิฑาลัยโลก ณ ประเทศศรีลังกา และร่วมประชุมความร่วมมือทางพระพุทธศาสนา ณ ประเทศเมียนมาร์

๔) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ติดตามผู้บริหารระดับสูงศึกษาดูงานและความร่วมมือระหว่างประเทศ ณ สาธารณรัฐประชาชนจีน ศึกษาดูงานการบริหารจัดการศึกษา ณ ประเทศเกาหลี ศึกษาดูงานการบริหารจัดการศึกษา ณ ประเทศสิงคโปร์ ศึกษาดูงานการบริหารจัดการศึกษา ณ ประเทศญี่ปุ่น และร่วมกิจกรรม

และประชุมความร่วมมือทางพระพุทธศาสนาโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนและอบรมเยาวชน ประจำปี ๒๕๕๘ ณ ประเทศกัมพูชา

๕) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการระดับนานาชาติ เรื่อง การประชุมระดับนานาชาติเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเถรวาท ณ ประเทศอินโดนีเซีย และร่วมกิจกรรมและประชุมความร่วมมือทางพระพุทธศาสนา โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนและอบรมเยาวชน ประจำปี ๒๕๕๙ ณ ประเทศลาว

๖) ในปี พ.ศ. ๒๕๖๐ ศึกษาดูงานบริหารงานทางพระพุทธศาสนาในประเทศอินโดนีเซีย

๗) ในปี พ.ศ. ๒๕๖๑ ร่วมประชุมผู้นำสันติภาพโลกที่กรุงโซล จัดโดยองค์กรสหพันธ์สันติภาพสากล (Universal Peace Federation) องค์กรที่ปรึกษาพิเศษคณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (UN) ระหว่างวันที่ ๒๖-๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑ ในหัวข้อหลักของการประชุม “The International Leadership Conference” ประเทศเกาหลีใต้ นอกจากนี้ยังได้ร่วมเป็นวิทยากรให้การอบรมโครงการอุปสมบทสืบต่ออายุพุทธศาสนาในต่างแดน ณ วัดไทยนอร์เวย์ กรุงออสโล ราชอาณาจักรนอร์เวย์ ๑๒-๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑ และ ระหว่างวันที่ ๒-๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ ร่วมนำเสนอบทความวิชาการธรรมนุญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ งานประชุมนานาชาติว่าด้วยการสาธารณสุขของประเทศในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เรื่อง “ความเสมอภาคด้านสุขภาพและการตอบสนองต่อภาวะวิกฤตด้านสุขภาพ ครั้งที่ ๑๐” (The 10th International Conference on Public Health among GMS Countries: Health Equity and Response to Crisis (ICPH-GMS)) ณ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ คุณหมิง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

๘) การลงนาม MoU กับ The International Theravāda Buddhist Missionary University ประเทศเมียนมาร์ (กรกฎาคม ๒๕๖๗)

๙) การเยือนวิทยาลัยพระพุทธานานาชาติ ประเทศศรีลังกา (กันยายน ๒๕๖๗)

จากประสบการณ์ตรงในการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ทำให้ผู้เขียนและคณะ ได้เห็นถึงสภาพการณ์จริง ปัญหา และความท้าทายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ รวมถึงได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับพระธรรมทูตและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากนานาประเทศ ซึ่งนำมาสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและแนวทางการพัฒนาหลักสูตรและพัฒนาศักยภาพพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ในอนาคตที่นำเสนอในบทความนี้^{๒๐} มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๒๐} พระครูสุตวัตนบัณฑิต, ดร., บันทึกการเดินทางและประสบการณ์การทำงานด้านพระธรรมทูตในต่างประเทศ พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๖๗, (เอกสารอัดสำเนา).

๑. การจัดทำหลักสูตรและปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัยและสอดคล้องกับบริบทโลก

การพัฒนาหลักสูตรพระธรรมทูตในปัจจุบันจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจากรูปแบบดั้งเดิมที่เน้นเฉพาะเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาไปสู่การบูรณาการศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทโลกที่ซับซ้อน ซึ่งหากพิจารณาถึงสถานการณ์โลกและความท้าทายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในศตวรรษที่ ๒๑ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศเผชิญกับความท้าทายและโอกาสที่สำคัญหลายประการ ทำให้การผลิตพระธรรมทูตต้องปรับตัวเพื่อตอบสนองสถานการณ์ดังต่อไปนี้

๑) การขยายตัวของชุมชนชาวพุทธในต่างประเทศ

ปัจจุบันมีการขยายตัวของชุมชนชาวพุทธในประเทศตะวันตกอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา ยุโรป และออสเตรเลีย จากการสำรวจของ Pew Research Center พบว่า ในปี ๒๐๒๐ มีชาวพุทธในสหรัฐอเมริกาประมาณ ๓.๖ ล้านคน^{๒๔} และคาดการณ์ว่าจะเพิ่มขึ้นเป็น ๔.๒ ล้านคนในปี ๒๐๓๐^{๒๕} ส่งผลให้มีความต้องการพระธรรมทูตที่มีความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทของสังคมตะวันตกมากขึ้น

๒) ความสนใจในพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาจิตใจและสุขภาพ

กระแสความสนใจในการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาเพื่อการพัฒนาจิตใจและสุขภาพมีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยองค์การอนามัยโลกได้รับรองการปฏิบัติสมาธิเป็นหนึ่งในวิธีการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม^{๒๖} ทำให้ต้องผลิตพระธรรมทูตที่มีความเชี่ยวชาญในการสอนกรรมฐานและการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสุขภาพ

๓) การเติบโตของเทคโนโลยีดิจิทัล

การระบาดของโควิด-19 เร่งให้เกิดการปรับตัวสู่ยุคดิจิทัล รายงานจาก Digital 2022 Global Overview Report ระบุว่าผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วโลกกว่า ๔.๙๕ พันล้านคน^{๒๗} ทำให้ต้องพัฒนาพระธรรมทูตให้มีทักษะในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านช่องทางออนไลน์

^{๒๔} Pew Research Center, **Buddhism in America: Global Religion in a Postmodern World**, (Washington, DC., 2021).

^{๒๕} The Association of Religion Data Archives, **Religious Trends and Projections 2020-2030**, (Pennsylvania State University, 2020).

^{๒๖} World Health Organization, **Traditional, Complementary and Integrative Medicine: Meditation**, (WHO Technical Report Series, 2022).

^{๒๗} We Are Social & Hootsuite, **Digital 2022 Global Overview Report**, (2022).

๔) การเติบโตของการศึกษาพุทธศาสนาในระดับอุดมศึกษา

มหาวิทยาลัยชั้นนำทั่วโลกเปิดหลักสูตรด้านพุทธศาสนศึกษามากขึ้น โดย Times Higher Education รายงานว่ามีสถาบันอุดมศึกษากว่า ๑๐๐ แห่งทั่วโลกที่เปิดสอนหลักสูตรเกี่ยวกับพุทธศาสนา^{๒๘} ส่งผลให้ต้องผลิตพระธรรมทูตที่มีความรู้ทางวิชาการในระดับสูงเพื่อรองรับการทำงานร่วมกับสถาบันการศึกษา

๕) ความท้าทายด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา

UNESCO รายงานว่าโลกกำลังเผชิญกับความท้าทายด้านการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา^{๒๙} ทำให้ต้องผลิตพระธรรมทูตที่มีทักษะในการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมและความเข้าใจในศาสนาอื่น

สถานการณ์โลกและความท้าทายเหล่านี้ช่วยสะท้อนให้เห็นความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรและการผลิตพระธรรมทูตที่มีความรู้ความสามารถรอบด้าน เพื่อรองรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทโลกที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาหลักสูตรพระธรรมทูตในปัจจุบันจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจากรูปแบบดั้งเดิมที่เน้นเฉพาะเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาไปสู่การบูรณาการศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทโลกโดยมีประเด็นสำคัญ ๓ ด้าน ดังนี้

๑.๑ การบูรณาการหลักธรรมกับประเด็นร่วมสมัย

การบูรณาการหลักธรรมกับประเด็นร่วมสมัยนับเป็นพลวัตสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรพระธรรมทูตยุคปัจจุบัน วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้พัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อตอบสนองความท้าทายของสังคมร่วมสมัยในหลากหลายมิติ โดยมีการออกแบบหลักสูตรที่สอดคล้องกับพันธกิจหลักในการพัฒนาศักยภาพพระธรรมทูต การจัดการฝึกอบรม และการวิจัยพัฒนานวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

๑. หลักสูตรระดับประกาศนียบัตร

๑) หลักสูตรระดับประกาศนียบัตรการประยุกต์หลักธรรมเพื่อการพัฒนาสังคม เป็นหลักสูตรระดับประกาศนียบัตร ที่มุ่งพัฒนาองค์ความรู้และทักษะพื้นฐานในการประยุกต์หลักธรรมเพื่อตอบสนองประเด็นท้าทายทางสังคม โดยเฉพาะการบูรณาการหลักไตรสิกขาในการจัดการปัญหา

^{๒๘} Times Higher Education, *Buddhist Studies in Global Higher Education: A Survey of Programs and Trends*, (2023).

^{๒๙} UNESCO, *Rethinking Interreligious Dialogue for Sustainable Peace*, (UNESCO Publishing, 2022).

สิ่งแวดล้อม การประยุกต์หลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และการใช้หลักสติปัญญา ๔ ในการส่งเสริมสุขภาวะทางจิต กระบวนการเรียนรู้เน้นการวิเคราะห์กรณีศึกษาและการปฏิบัติจริง

๒) หลักสูตรระดับประกาศนียบัตรการเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตและปัญญา เป็นหลักสูตรระดับประกาศนียบัตรที่มุ่งพัฒนาองค์ความรู้และทักษะพื้นฐานในการประยุกต์หลักธรรม เพื่อตอบสนองประเด็นท้าทายทางสังคม โดยเฉพาะการบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่กับหลักพุทธธรรม เช่น พุทธธรรมกับการแก้ปัญหาสังคมร่วมสมัย การประยุกต์สันติวิธีเชิงพุทธในการจัดการความขัดแย้ง พุทธจิตวิทยาเพื่อการบำบัดและเยียวยาจิตใจ การเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตและปัญญาในองค์กรวัด และชุมชน

๓) หลักสูตรระดับประกาศนียบัตรภาษาอังกฤษสำหรับพระธรรมทูต เป็นหลักสูตรระดับประกาศนียบัตรที่มุ่งพัฒนาองค์ความรู้และทักษะพื้นฐานด้านภาษาอังกฤษเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทสากล โดยเฉพาะการบูรณาการทักษะทางภาษากับหลักพุทธธรรม เช่น ทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษในงานธรรมทูต การแปลและตีความคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ การประยุกต์ใช้สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแผ่เป็นภาษาอังกฤษ การพัฒนาทักษะการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมในบริบทนานาชาติ รวมถึงการฝึกปฏิบัติการนำเสนอธรรมะและการตอบคำถามเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ

๒. หลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา

๑) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและการสื่อสารเพื่อพระพุทธศาสนา (Master of Arts Program in Language and Communication for Buddhism) โดยอาจกำหนดปรัชญาของหลักสูตร คือ “มุ่งผลิตมหาบัณฑิต ที่มีความรู้ความสามารถในการบูรณาการทักษะภาษาสากลและภาษาท้องถิ่นเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทพหุวัฒนธรรม” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีความเชี่ยวชาญด้านภาษาและการสื่อสารระดับนานาชาติ (๒) เพื่อสร้างนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่สามารถประยุกต์ใช้ภาษาในการเผยแผ่อย่างมีประสิทธิภาพ (๓) เพื่อพัฒนางานวิจัยด้านการสื่อสารทางพระพุทธศาสนาในบริบทสากล

โครงสร้างหลักสูตร (๓๙ หน่วยกิต) ประกอบด้วยหมวดวิชาบังคับ (๒๑ หน่วยกิต) อาจกำหนดรายวิชา ตัวอย่าง เช่น ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารทางพระพุทธศาสนา การวิเคราะห์ภาษาท้องถิ่นเพื่อการเผยแผ่ ทักษะการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม วิธีวิทยาการวิจัยทางภาษาและการสื่อสาร สัมมนาการประยุกต์ใช้ภาษาในงานพระธรรมทูต และ เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการสื่อสารทางพระพุทธศาสนา ในส่วนของหมวดเลือก (๖ หน่วยกิต) อาจกำหนดรายวิชา เช่น การแปลและการตีความคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาศาสตร์เพื่อการเผยแผ่ การพัฒนาสื่อและนวัตกรรมสื่อสาร

ทางพระพุทธศาสนา และการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยกำหนดให้จัดทำวิทยานิพนธ์ (๑๒ หน่วยกิต)

ทั้งนี้ หลักสูตรกำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้อย่างน้อยใน ๔ ประเด็นสำคัญ คือ (๑) ผู้ผ่านหลักสูตรสามารถใช้ภาษาสากลและภาษาท้องถิ่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ (๒) มีทักษะการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมสื่อสารทางพระพุทธศาสนา (๓) สามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทสากล และ (๔) มีความเข้าใจในมิติทางวัฒนธรรมและสามารถปรับตัวในสังคมพหุวัฒนธรรม

๒) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธรรมทูตเพื่อสังคม (Master of Buddhist Studies Program in Dhammaduta for Social Development) โดยอาจกำหนดปรัชญาของหลักสูตร คือ “มุ่งผลิตพระธรรมทูตที่มีความรู้ความสามารถในการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม มีทักษะการทำงานร่วมกับคณะสงฆ์และชุมชน เพื่อการเผยแผ่และพัฒนาสังคมไทยอย่างยั่งยืน” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อพัฒนาพระธรรมทูตให้มีความรู้ความสามารถในการขับเคลื่อนงานคณะสงฆ์เพื่อสังคม (๒) เพื่อสร้างนักพัฒนาสังคมเชิงพุทธที่สามารถประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนและสังคม (๓) เพื่อพัฒนางานวิจัยด้านธรรมทูตที่ตอบสนองความต้องการของสังคมไทย

โครงสร้างหลักสูตร (๓๙ หน่วยกิต) ประกอบด้วยหมวดวิชาบังคับ (๒๑ หน่วยกิต) อาจกำหนดรายวิชา เช่น การบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อสังคม นวัตกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย การพัฒนาชุมชนและสังคมแนวพุทธ การวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยร่วมสมัย เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่องานคณะสงฆ์ ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ สัมมนาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อสังคม ในส่วนของหมวดเลือก (๖ หน่วยกิต) อาจกำหนดรายวิชา เช่น การให้คำปรึกษาเชิงพุทธในชุมชน การจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย การพัฒนาเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธ โดยกำหนดให้จัดทำวิทยานิพนธ์ (๑๒ หน่วยกิต)

ทั้งนี้ หลักสูตรกำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้อย่างน้อยใน ๔ ประเด็นสำคัญ คือ ผู้ผ่านหลักสูตร (๑) สามารถบริหารจัดการงานคณะสงฆ์เพื่อการพัฒนาสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ (๒) มีทักษะการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมทางสังคมแนวพุทธ (๓) สามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่และพัฒนาสังคม (๔) มีความเข้าใจบริบทสังคมไทยและสามารถทำงานร่วมกับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์ของหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาธรรมทูตเพื่อสังคม คือ “พระธรรมทูตนักพัฒนา นำพาสังคมสู่สันติสุข” การดำเนินการหลักสูตรดังกล่าวนี้ เพื่อตอบสนองงานกิจการคณะสงฆ์ไทยของมหาเถรสมาคม ภายใต้ความร่วมมือทางวิชาการ ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา องค์กร

พัฒนาสังคม และสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ ในการออกแบบหลักสูตรดังกล่าวนี้ ควรมีการฝึกปฏิบัติ โดยออกแบบให้มีการฝึกปฏิบัติงานในพื้นที่ชุมชนต้นแบบในประเทศ โดยกำหนดให้มีการทำโครงการพัฒนาสังคมร่วมกับคณะสงฆ์ การสัมมนาเชิงปฏิบัติการร่วมกับเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา และหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

๓. หลักสูตรระยะสั้น การตอบสนองความต้องการเฉพาะด้าน

วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาจพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นที่ตอบสนองความต้องการเฉพาะด้าน ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) หลักสูตรอบรมภาษาอังกฤษสำหรับพระธรรมทูต เป็นกระบวนการสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพด้านการสื่อสารและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทนานาชาติ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะการใช้ภาษาอังกฤษที่เชื่อมโยงกับหลักธรรมและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนการเสริมสร้างความเข้าใจในมิติทางวัฒนธรรมที่แตกต่าง ทั้งนี้ เพื่อให้พระธรรมทูตสามารถถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับกลุ่มผู้ฟังที่มีความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับสากลได้อย่างยั่งยืน

๒) หลักสูตรอบรมภาษาท้องถิ่นสำหรับพระธรรมทูต เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาทักษะการสื่อสารภาษาท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมายของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยบูรณาการองค์ความรู้ด้านภาษา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เข้ากับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อให้พระธรรมทูตสามารถเข้าถึงและสื่อสารกับประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน อันจะนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

๓) หลักสูตรอบรมพุทธธรรมเพื่อสุขภาวะองค์กรวม เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาทักษะการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม โดยเฉพาะสติปัญญา ๔ ในการดูแลสภาพจิตและพัฒนาคุณภาพชีวิต^{๓๐} โดยบูรณาการองค์ความรู้ด้านพุทธธรรม จิตวิทยา และศาสตร์สมัยใหม่ในการเยียวยาจิตใจมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสติและปัญญาเพื่อการดูแลสภาพแบบองค์รวม ทั้งกาย จิต สังคม และปัญญา ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดูแลตนเองและผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ พัฒนาทักษะการให้คำปรึกษาและเยียวยาจิตใจตามแนวพุทธ อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย

^{๓๐} พระมหาประยูร โชติวโร, “การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสังคมร่วมสมัย”, วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๓): ๓๑-๔๕.

๔) **หลักสูตรอบรมธรรมทูตคฤหัสถ์** เป็นหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาศักยภาพของบุคลากรฆราวาสในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยบูรณาการองค์ความรู้ด้านหลักธรรมและทักษะการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ในบริบทสังคมร่วมสมัย หลักสูตรประกอบด้วยสามส่วนหลัก ได้แก่ ภาควิชาความรู้พื้นฐานที่ครอบคลุมหลักพุทธธรรม พุทธวิธีในการสอน และจิตวิทยาการสื่อสาร ภาควิชาทักษะการสื่อสาร ที่เน้นการพัฒนาความสามารถในการถ่ายทอดธรรมะผ่านช่องทางที่หลากหลาย และภาคปฏิบัติการ ที่มุ่งเน้นการฝึกปฏิบัติจริงผ่านการทำโครงการและกิจกรรมการเผยแผ่ธรรมะ กระบวนการเรียนรู้ใช้วิธีการที่หลากหลายทั้งการบรรยาย การฝึกปฏิบัติ และการศึกษาดูงาน โดยมีการประเมินผลรอบด้านทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ผู้ผ่านการอบรมจะได้รับประกาศนียบัตรและมีโอกาสเข้าร่วมเครือข่ายธรรมทูตคฤหัสถ์ ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการพัฒนาจิตใจของสังคมโดยรวม

๔. หลักสูตรฝึกอบรมเฉพาะทาง (๑-๒ เดือน) เช่น

๑) **หลักสูตรภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพระธรรมทูต (๒ เดือน)** เป็นหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาทักษะภาษาและความเข้าใจวัฒนธรรมเฉพาะพื้นที่ โดยเน้นการฝึกปฏิบัติการใช้ภาษาในสถานการณ์จริง การเรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของท้องถิ่น การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม และการประยุกต์ใช้สื่อท้องถิ่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผ่านการฝึกปฏิบัติและการทำงานร่วมกับชุมชน

๒) **หลักสูตรการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่องานธรรมทูต (๑ เดือน)** เป็นหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสร้างสื่อดิจิทัล การใช้สื่อสังคมออนไลน์ การจัดการเรียนการสอนออนไลน์ และการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารธรรมะผ่านช่องทางดิจิทัล เน้นการฝึกปฏิบัติและการสร้างผลงานจริง

๓) **หลักสูตรการให้คำปรึกษาเชิงพุทธและการเยียวยาจิตใจ (๒ เดือน)** เป็นหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาทักษะการให้คำปรึกษาตามแนวพุทธ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการเยียวยาจิตใจ การดูแลสุขภาพจิตชุมชน และการจัดกิจกรรมพัฒนาจิตใจ เน้นการฝึกปฏิบัติการให้คำปรึกษาในสถานการณ์จริงและการทำงานร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ

๔) **หลักสูตรการบริหารจัดการวัดและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (๒ เดือน)** เป็นหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัด การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และการพัฒนาโครงการเพื่อชุมชน เน้นการศึกษาดูงานและการทำโครงการพัฒนาชุมชนจริง

การกำหนดหลักสูตรดังกล่าวข้างต้น เน้นให้วิทยาลัยพระธรรมทูตทำหน้าที่ตามพันธกิจของส่วนงาน โดยที่การออกแบบหลักสูตรของแต่ละหลักสูตรจะมีลักษณะเด่น กล่าวคือ เน้นการฝึกปฏิบัติจริง มีการศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยากรผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน การประเมินผลตามสภาพจริง และการติดตามและให้คำปรึกษาหลังการอบรม ซึ่งโดยที่สุดแล้วการพัฒนาหลักสูตร

ในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของการศึกษาพระพุทธศาสนาที่ตอบสนองต่อความท้าทายของศตวรรษที่ ๒๑ โดยเน้นการบูรณาการองค์ความรู้ การตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของผู้เรียน และการสร้างนวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย

๑.๒ การเสริมสร้างทักษะการบริหารจัดการและภาวะผู้นำ

ในอดีตบทบาทของพระสงฆ์มักจำกัดอยู่ในวงแคบเฉพาะด้านศาสนกิจ แต่ในปัจจุบันพระธรรมทูตต้องทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้บริหารองค์กรในเวลาเดียวกันซึ่งการพัฒนาทักษะด้านการบริหารจัดการและภาวะผู้นำจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการเสริมสร้างทักษะการบริหารจัดการและภาวะผู้นำอย่างน้อยใน ๒ ประเด็นสำคัญ คือ (๑) การพัฒนาความสามารถในการบริหารองค์กรสงฆ์ในต่างประเทศ เกี่ยวกับการบริหารจัดการวัดและชุมชนพุทธในต่างประเทศต้องยอมรับว่ามีความท้าทายที่แตกต่างจากในประเทศไทย ทั้งในแง่กฎหมาย การเงิน และการบริหารบุคลากร การฝึกอบรมในด้านนี้จะช่วยให้พระธรรมทูตสามารถบริหารองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพและถูกต้องตามกฎหมายของประเทศนั้นๆ (๒) การพัฒนาภาวะผู้นำและทักษะการทำงานเป็นทีม การเสริมสร้างทักษะการบริหารจัดการและภาวะผู้นำในส่วนนี้ ก็เพราะว่าพระธรรมทูตนั้นอยู่ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณต้องมีความสามารถในการสร้างแรงบันดาลใจและนำพาชุมชนไปสู่เป้าหมายร่วมกัน นอกจากนี้ การทำงานร่วมกับองค์กรพุทธศาสนาและองค์กรต่างศาสนาเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างศาสนา

๑.๓ การส่งเสริมการวิจัยและการสร้างองค์ความรู้

การวิจัยและการสร้างองค์ความรู้ใหม่เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาและปรับปรุงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทโลกที่เปลี่ยนแปลงไป ในอดีต การศึกษาพระพุทธศาสนามักจำกัดอยู่ในวงการสงฆ์ แต่ปัจจุบันมีการศึกษาวิจัยในเชิงวิชาการมากขึ้น การส่งเสริมการวิจัยและการสร้างองค์ความรู้ใน ๒ ประเด็นสำคัญ คือ (๑) การส่งเสริมการทำวิจัยด้านพระพุทธศาสนาในบริบทโลก คือการพัฒนาทักษะการวิจัยและการเขียนเชิงวิชาการจะช่วยให้พระธรรมทูตสามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่และนำเสนอพระพุทธศาสนาในมุมมองที่ทันสมัยและเป็นวิชาการมากขึ้น การสนับสนุนโครงการวิจัยร่วมกับสถาบันการศึกษาในต่างประเทศจะช่วยสร้างเครือข่ายและแลกเปลี่ยนความรู้ในระดับนานาชาติ และ (๒) การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างพระธรรมทูตนานาชาติ เช่น การจัดประชุมวิชาการนานาชาติด้านพระพุทธศาสนาและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพระธรรมทูตทั่วโลกจะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแนวปฏิบัติที่ดีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทที่แตกต่างกัน

๑.๔ การพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผล

การประเมินผลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตอาจจะมิระบบที่ยังไม่ชัดเจนหรือมีเครื่องมือที่สร้างความเข้าใจในแนวปฏิบัติในภาพรวมร่วมกัน เมื่อพิจารณาผลการดำเนินงานจึงทำให้ยากต่อการวัดความสำเร็จและปรับปรุงการดำเนินงาน การพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผล จึงมีความสำคัญ

ทั้งนี้ เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงานของพระธรรมทูต อย่างน้อยใน ๒ ประเด็นสำคัญ คือ (๑) การสร้างตัวชี้วัดความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นการพัฒนาเครื่องมือวัดผลเชิงคุณภาพ และปริมาณจะช่วยให้สามารถประเมินผลการทำงานของพระธรรมทูตได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ การประเมินผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะช่วยให้เข้าใจผลลัพธ์ ในระยะยาวของการทำงาน (๒) การพัฒนาระบบการให้คำปรึกษาและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดตั้งศูนย์ให้คำปรึกษาสำหรับพระธรรมทูตในต่างประเทศและการพัฒนาระบบพี่เลี้ยงสำหรับ พระธรรมทูตรุ่นใหม่จะช่วยให้พระธรรมทูตได้รับการสนับสนุนและคำแนะนำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยเพิ่ม ประสิทธิภาพในการทำงานและลดปัญหาที่อาจเกิดขึ้น

๑.๕ การสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ

การสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ในโลกที่มีการเชื่อมโยงกันมากขึ้น ทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรระหว่างประเทศ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในอดีต การทำงานของพระธรรมทูตมักจำกัดอยู่ในวงการสงฆ์และชุมชนไทยในต่างประเทศ แต่ปัจจุบันจำเป็นต้อง ขยายเครือข่ายความร่วมมือให้กว้างขวางมากขึ้นการสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ อย่างน้อยใน ๒ ส่วน คือ (๑) การประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและสถานทูตไทยในต่างประเทศ เป็นการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและสถานทูตไทยในต่างประเทศถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการ สนับสนุนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและการคุ้มครองพระธรรมทูต การประสานงานอย่างใกล้ชิด จะช่วยให้การดำเนินงานของพระธรรมทูตสอดคล้องกับนโยบายต่างประเทศของไทยและได้รับการ สนับสนุนอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้ ยังช่วยในการแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้น เช่น ปัญหาด้านวีซ่าหรือ กฎหมายท้องถิ่น (๒) การสร้างเครือข่ายกับองค์กรพุทธศาสนาและองค์กรระหว่างประเทศ เป็นการสร้างความร่วมมือกับองค์กรพุทธศาสนานานาชาติในการจัดกิจกรรมเผยแผ่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและขยาย ขอบเขตการทำงานของพระธรรมทูต นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมในเวทีระหว่างประเทศด้านศาสนาและ สันติภาพจะช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและเพิ่มโอกาสในการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับผู้นำ ทางศาสนาและนักคิดจากทั่วโลก

การพัฒนาหลักสูตรและศักยภาพพระธรรมทูตสายต่างประเทศในอนาคตเป็นภารกิจที่มีความ สำคัญและท้าทายอย่างยิ่ง ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนมากขึ้น การปรับตัว และพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนายังคงมีความเกี่ยวข้องและ มีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อความต้องการทางจิตวิญญาณของผู้คนในสังคมสมัยใหม่ การบูรณาการ องค์ความรู้จากหลากหลายศาสตร์ การพัฒนาทักษะด้านการบริหารจัดการและเทคโนโลยี การส่งเสริม การวิจัยและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ตลอดจนการพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผล ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยยกระดับการทำงานของพระธรรมทูตให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาเหล่านี้ สิ่งสำคัญที่สุดคือการรักษาไว้ซึ่งแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา การเผยแผ่ธรรมะด้วยความเมตตา กรุณา และปัญญา ยังคงเป็นหัวใจสำคัญของงานพระธรรมทูต การพัฒนาในด้านต่างๆ จึงควรมุ่งเน้นที่การเสริมสร้างความสามารถในการนำเสนอหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าถึงจิตใจของผู้คนในโลกปัจจุบันได้อย่างลึกซึ้งและมีความหมาย ดังนั้น การพัฒนาพระธรรมทูตสายต่างประเทศไม่เพียงแต่จะส่งผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรม การสร้างสันติภาพ และการพัฒนาจิตใจของมนุษยชาติในระดับโลก ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาในการนำพาสรรพสัตว์สู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

บทสรุป

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศเป็นภารกิจสำคัญของคณะสงฆ์ไทยที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน โดยมีรากฐานมาจากพุทธพจน์ที่ให้พระสาวกออกประกาศพระศาสนาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มาก ในบริบทของโลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในด้านเทคโนโลยี สังคม และวัฒนธรรม การพัฒนาหลักสูตรและศักยภาพของพระธรรมทูตสายต่างประเทศจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงผู้คนในวงกว้าง วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะกลไกทางวิชาการในการพัฒนาพระธรรมทูต โดยทำหน้าที่หลักในการจัดการฝึกอบรม วิจัย และพัฒนารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ การดำเนินงานของวิทยาลัยพระธรรมทูตได้มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนงานกิจการคณะสงฆ์ผ่านการผลิตพระธรรมทูตและพัฒนาศักยภาพด้วยหลักสูตรที่หลากหลาย ทั้งหลักสูตรการอบรม หลักสูตรประกาศนียบัตร และหลักสูตรบัณฑิตศึกษา

การพัฒนาพระธรรมทูตให้มีคุณสมบัติในการเป็นนักเผยแผ่ที่ดี มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส และสามารถเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นสิ่งสำคัญในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ในการนี้ วิทยาลัยพระธรรมทูตได้พัฒนาหลักสูตรและแนวทางการพัฒนาศักยภาพพระธรรมทูตที่ครอบคลุมหลายมิติ ได้แก่ การปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัยและสอดคล้องกับบริบทโลก การเสริมสร้างทักษะการบริหารจัดการและภาวะผู้นำ การส่งเสริมการวิจัยและการสร้างองค์ความรู้ การพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผล การสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ นอกจากนี้ การสนับสนุนงานของสมัชชาสงฆ์ไทยในประเทศต่าง ๆ หรือสหภาพพระธรรมทูตไทยในทวีปต่าง ๆ ยังเป็นส่วนสำคัญในการเสริมสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับนานาชาติ อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาเหล่านี้ สิ่งสำคัญที่สุดคือการรักษาไว้ซึ่งแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา การเผยแผ่ธรรมะด้วยความเมตตา กรุณา และปัญญา ยังคงเป็นหัวใจสำคัญ

ของงานพระธรรมทูต การพัฒนาในด้านต่างๆ จึงควรมุ่งเน้นที่การเสริมสร้างความสามารถในการนำเสนอ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าถึงจิตใจของผู้คนในโลกปัจจุบันได้อย่างลึกซึ้งและมีความหมาย ในท้ายที่สุด การพัฒนาพระธรรมทูตสายต่างประเทศไม่เพียงแต่จะส่งผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เท่านั้น แต่ยังมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรม การสร้างสันติภาพ และการพัฒนาจิตใจของมนุษยชาติในระดับโลก ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาในการนำพาสรรพสัตว์ สู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง การส่งเสริมและสนับสนุนให้วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสามารถดำเนินการตามภารกิจของส่วนงานอย่างมีประสิทธิภาพ จึงเป็นการ ลงทุนที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวและเป็นประโยชน์แก่อุภโลกสืบไป

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **สรุปผลการดำเนินงานโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูตสาย ต่างประเทศประจำปี ๒๕๓๘**, (เอกสารอัดสำเนา).

ข้อกำหนดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เรื่อง “**การจัดตั้งส่วนงาน (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๖**”. พระครูสุตธรรมาธิบดี, ดร. **บันทึกการเดินทางและประสบการณ์การทำงานด้านพระธรรมทูตใน ต่างประเทศ พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๖๗**, (เอกสารอัดสำเนา).

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). "การพัฒนางานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต สายต่างประเทศ". **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐): ๒๕-๖๒.

พระมหาประยูร โชติวิโร. "การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสังคมร่วมสมัย". **วารสารพุทธศาสตร์ ศึกษา**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๗): ๓๑-๔๕.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. "การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาพระธรรมทูตไทยสายต่างประเทศใน ทศวรรษหน้า (พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๖๐)". **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิตวิทยาลัย**: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕. **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๑๖ (๔ มีนาคม ๒๕๓๕): ๕-๑๒.

พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต). "การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์". **เอกสารประกอบการ สัมมนาพระธรรมทูตสายต่างประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ- ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **รายงานการประเมินผลการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๕๐**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

มติคณะรัฐมนตรี วันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๗. เรื่อง การอนุมัติให้กรมการศาสนาดำเนินโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูต.

มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๙/๒๕๓๘. ลงวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. รายงานการประเมินตนเอง วิทยาลัยพระธรรมทูต ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๕". (๒๕๖๖).

_____. รายงานการประชุมสภาวิชาการ ครั้งที่ ๒/๒๕๖๗, (๒๕๖๗).

ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเดินทางไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร พ.ศ. ๒๕๐๗.

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๘๑ ตอนที่ ๗๘ (๑๘ สิงหาคม ๒๕๐๗): ๕๒-๕๖.

ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเดินทางไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร พ.ศ. ๒๕๓๗.

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๑๑ ตอนที่ ๕๔ ง (๗ กรกฎาคม ๒๕๓๗): ๓๒-๓๘.

วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. แผนพัฒนาวิทยาลัยพระธรรมทูต ระยะ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐), ๒๕๖๖.

_____. คู่มือหลักสูตรการศึกษา, (๒๕๖๗).

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. รายงานการประชุมคณะกรรมการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ครั้งที่ ๑/๒๕๓๘. วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๘.

_____. คู่มือพระธรรมทูตสายต่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

_____. การดำเนินงานของสำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศ. รายงานการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๓๒/๒๕๕๑.

Pew Research Center. **Buddhism in America: Global Religion in a Postmodern World.** Washington, DC., 2021.

The Association of Religion Data Archives. **Religious Trends and Projections 2020-2030.** Pennsylvania State University, 2020.

Times Higher Education. **Buddhist Studies in Global Higher Education: A Survey of Programs and Trends,** 2023.

UNESCO. **Rethinking Interreligious Dialogue for Sustainable Peace.** UNESCO Publishing, 2022.

We Are Social & Hootsuite. **Digital 2022 Global Overview Report,** (2022).

World Health Organization. **Traditional, Complementary and Integrative Medicine: Meditation.** WHO Technical Report Series, 2022.

วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. “ฐานข้อมูลผู้สำเร็จหลักสูตรวุฒิปัตถะโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://odc.mcu.ac.th/?page_id=43315 [๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๗].